

Художньо-естетичне сприйняття як засіб пізнання особистості// Психологічний тренінг у мистецтві, культурі, освіті. Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції / Міністерство освіти і науки України; Херсонський державний університет; Факультет культури і мистецтв; Кафедра психології та педагогіки мистецької освіти (8-9 жовтня 2010 року) – К.-Херсон: Просвіта, 2010. – С.6-11.

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет культури і мистецтв
Кафедра психології та педагогіки
мистецької освіти

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ у мистецтві, культурі, освіті

**Збірник наукових праць
Всеукраїнської науково-практичної
конференції**

Київ-Херсон
«Просвіта»
2010

Варняк І. С.

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Сучасний і бурхливий розвиток нашого суспільства тримає людину у постійній напрузі, у проблемах вирішення важливих питань і зовсім не залишає часу на пізнання себе і свого внутрішнього світу. В постійному русі особистості іноді важко пізнати свою індивідуальність, доторкнутися до естетичного, гармонійного, художнього і прислухатися до своїх емоційних потреб, зупинитися і відчутти свій власний чуттєвий світ.

Проект доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті головною метою проголошує створення умов „для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України”, формування поколінь, які „здатні навчатись впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства”. Чи не найбільші можливості для розв’язання поставлених завдань має рішення проблеми художнього сприйняття в освітньому процесі, залучення молоді до вивчення мистецького спадку талановитих людей світу.

Чуттєве сприйняття завжди слугувало людині великим ресурсом, де кожен може пізнати себе. Художньо-естетичне сприйняття може виступати засобом пізнання своєї особистості, дарувати емоційне задоволення від споглядання художніх образів, шедеврів, музичних витворів. Звичайно, ми можемо сходити до театру і побачити творчий процес, гру талановитих акторів на сцені, тим самим наблизитися до світу мистецтва і художніх образів. Але ми не замислюємось над тим, що цей творчий процес можемо створювати й самі у нашій уяві, пам’яті, завдяки своїм творчим ресурсам і здібностям.

Оточуючий нас світ ми сприймаємо завдяки образам, символам, цей процес відбувається несвідомо. Образ здійснює великий вплив на усю систему цінностей особистості, формує і в багатьом визначає стиль життя. Образ, який ми в собі створюємо – зліпок, мірка або чуттєвий еталон змісту відтвореного в

нашій свідомості відіграє велике значення для усвідомлення своїх емоційно-внутрішніх перебудов і особливостей. Пізнання і усвідомлення людиною своїх емоційних змін, особистісних перетворень, несвідомих прагнень є передумовою розвитку психічно здорової, гармонійно-розвиненої особистості. Таким емоційним ресурсом може слугувати художньо-естетичне сприйняття людини.

Художнє сприйняття забезпечує можливість і способи прилучення молоді до образного змісту художніх творів, відіграє суттєву роль у реалізації творчої діяльності слухача, глядача, виконавця, художнього критика, педагога мистецьких дисциплін, тому розвиток здатності до художнього сприйняття як професійного, так і аматорського, є невід'ємним аспектом збагачення художньої культури суспільства та удосконалення мистецької освіти.

Сучасні дослідження доводять, що завдяки художньому сприйняттю особистість пізнає себе, отримує змогу відчувати свої прагнення і потреби. Художні малюнки, сприйняття художнього тексту, витворів мистецтва поперше залишають невичерпний емоційний слід в пам'яті сприймаючого, наводить його на глибокі роздуми стосовно життя і існування взагалі, по-друге являють собою, так би мовити, шкалу для вимірювання своїх емоцій і вражень.

Необхідним завданням освіти, у даному контексті, виступає розвиток культури художнього сприйняття, тобто розвиненої у суб'єкта здатності осягнути і оцінити, емоційно пережити і осмислити те, що сприймається.

Глибоко усвідомлений світ художніх цінностей у співвідношенні з особистим життєвим досвідом дає можливість розвивати у молодій людині свої моральні якості і творчі здібності, стверджувати, формувати себе як емоційну і розумову-вольову особистість.

Проблема художнього сприйняття цікавили науковців і мислителів упродовж розвитку цивілізації. Питання про характер художнього сприйняття досліджували естетики, художники, мистецтвознавці. Усі вони відзначали наявність у процесі художнього сприйняття переживання естетичного задоволення. На ряду із славнозвісними науковцями (Л.С.Виготський,

Г.С.Костюк, О.О. Леонтьєв, О.О.Мелик-Пашаєв, В.О.Моляко, С.Л.Рубінштейн, Б.М.Тєплов, Н.В.Чепелєва, П.М.Якобсон та інші) молоді науковці також активно досліджують проблематику і невирішені питання художнього сприйняття і творчої особистості (Г.А.Адаскіна, Е.П.Крупник, В.Р.Олексюк, П.В. Меншиков, С.І. Науменко, М.П.Долматова, Т.М.Третьак, Л.П. Яковенко, М.І.Яновський та багато інших). Всі вони погоджуються з думкою, що метафори, малюнки, емоції під час читання художнього тексту являють собою неоцінний внесок у пізнання себе і внутрішньої чуттєвості особистості, організації її сутності. Погоджуємося з Саць Т., що навіть студентське графіті як форма проєкції несвідомого являють собою засіб усвідомлення багатьох важливих внутрішніх особливостей. Так, Н.Л.Мусхелишвили і Ю.А. Шрейдер визначають значення тексту як внутрішній образ для людини. Т.Н.Березіна пропонує досліджувати внутрішній світ людини методом характеристики думки і образу, Шрагіна Л.І. і Е.Е.Сапогова відводять величезне значення конструюванню і сприйняттю метафори в контексті психології здібностей. В.Р.Олексюк досліджує психомалюнок як засіб дослідження світоглядних уявлень дітей молодшого шкільного віку. Н.В.Чепелєва розглядає здатність до творчого читання як прояв обдарованості особистості, а Т.О.Яценко вивчає психологічну сторону проблеми родинного виховання підлітків засобами художнього слова. Зазначимо, що З.В.Юрченко досліджує художньо-словесне самовираження старшокласників як психологічний чинник становлення творчої особистості. Можна прослідкувати ключові слова, які об'єднують всі ці дослідження науковців, це – «художнє», «особистість», «внутрішній світ».

Узагальнюючи різні погляди науковців можемо зробити висновок про необхідність вивчення і глибокого дослідження питання художнього сприйняття і його значення для творчої особистості і для внутрішньої емоційної організації людини.

Емоції, які ми отримуємо в процесі естетичного сприйняття, кардинально відрізняються від емоцій, що народжуються за звичайних життєвих обставин. Такі емоції «переживаються в особливому контексті свідомості» [4; с.59].

П.М.Якобсон зазначає, що «печаль, обурення, смуток, які виникають при сприйнятті витвору мистецтва, забарвлюються інакше, ніж тоді, коли вони виникають в контексті реальних людських відносин».

Розмірковуючи над можливостями розвитку художнього сприйняття, П.М.Якобсон зазначає: «Для зростання художнього сприйняття важливо виникнення уміння подумати про нього, оцінити його і відповідним чином віднестися до тих або інших епізодів, частин, елементів художнього твору, але не менш важливо не втратити при цьому здатності безпосередньо віддатися враженню від твору, здібності віднестися до нього цілісно» [4; с.77].

Л.С.Виготський доводить соціальну обумовленість естетичних почуттів. «Самі почуття, які викликає художній твір, суть почуття, соціальне обумовлені» [1; с.27-28]. Підтвердження своєї думки психолог знаходить у Бухаріна: «Один з найбільших знавців Єгипту, Ерман, стверджує, що в єгипетському живописі людське тіло зображається в різних формах залежно від соціальних рангів: натуралістично – у простих смертних, стилізовано – у начальницьких». Л.С.Виготський пояснює: «Тут форма (стилізація людської фігури) абсолютно явно несе функцію повідомлення соціального почуття, яке в предметі, що зображається, відсутнє і надається йому мистецтвом» [5; с.28].

Так, науковець підкреслював, що для сприйняття мистецтва необхідно "творчо подолати своє особисте почуття, знайти його катарсис, і лише тоді дія мистецтва проявиться повністю" [1; с.237-238]. Визначаючи мистецтво як концентрацію життя, Л.С.Виготський будує свою модель художнього сприйняття, до якого входять такі компоненти: художнє почуття, уявлення, свідомість. На думку вченого, "розумні емоції" мистецтва виникають у процесі творчості і переробки певних життєвих почуттів. Концепція Л.С.Виготського – це, перш за все, індивідуально психологічне сприйняття художніх цінностей, коли вступають до взаємодії мистецтво і особистість як соціальні сутності, як різні соціальні структури. Розкриття специфіки художнього сприйняття

допомогло вченому окреслити його велику соціальну значущість, як узагальненої техніки почуттів, знаряддя суспільства, за допомогою якого воно залучає до соціального життя найбільш інтимні і найбільш особистісні сторони нашої суті [10; с.317].

Спираючись на методологічні основи теорії Виготського, сучасні педагоги і психологи поглиблюють і поширюють дослідження проблеми художнього сприйняття. Так, у конкретно-історичному і соціальному аспектах рекомендує розглядати означену проблему Б.С. Мейлах, звертаючи увагу саме на його історичну рухливість [2; с.219]. В свою чергу, О. О. Мелік-Пашаєв вважає, що художнє сприйняття – це здатність осягнути твір мистецтва як зоровий образ неповторного ідейно-емоційного змісту. На думку Б. Юсова «сприйняття і аналіз художніх творів об'єднує здатність до співпереживання, тобто до емоційної чуйності; наявність певного об'єму знань і уявлень про мистецтво; здатність розуміти форму художніх творів; переносити оцінки і художні судження на сприйняття явищ дійсності та інших видів мистецтва».

Термін "художній", "художнє" позначає таку сферу діяльності та її результати, що базується на матеріально-речовому втіленні таких образів та задумів, що постають скоріше (або більшою мірою) результатами творчої уяви, фантазії, інтуїції ніж ретельним відтворенням реальності.

Реальне буття художнього твору в культурі може відбуватись тільки в режимі його відкритості, доступності різноманітним причитуванням як за рівнем сприйняття, так і за ціннісними наголосами. Але звичайно, художній твір передбачає хоча "атом" творчості при його сприйнятті. Найпростішою моделлю творчого акту у сфері художньої культури є "розпредметнення" (переклад змісту твору на зрозумілу мову): наприклад, з вербальної мови на образотворчу або навпаки, тобто передача первинного повідомлення через іншу знакову систему, а потім зворотний переклад з цієї знакової системи на початкову (наприклад, екранізація твору художньої літератури, написання музики до драми, та ін.). Така здавалося б проста процедура може приводити до

такої істотної переробки первинного художнього змісту, що перед нами з'явиться новий твір. Варто звернути увагу на те, що щось подібне здійснює кожна людина в процесі сприйняття певних художніх творів: вона вводить сприйняте у контекст своїх уявлень, принципів, ідеалів, нормативів, внаслідок чого "прочитує" мистецький твір унікально. Тому є підстави всерйоз сприймати тезу про те, що скільки є тих, хто сприймає твір, стільки є варіантів даного твору. Ось чому збагачення естетичного досвіду будь-якої людини – чи-то митця, чи-то звичайного любителя мистецтва – передбачає активну комунікацію, спілкування із метою обміну враженнями, асоціаціями, причитуваннями змісту певного твору. Всяка культурна, творча діяльність передбачає тим самим як мінімум дві мовні системи: образи і символи завершеного твору та образи і символи, що породжені цим твором у тих, хто сприймає твір. Очевидно, що ці речі не є тотожними, і це інколи проявляється в тому, що сам митець може найбільше цінувати той свій твір, який публіка чомусь може навіть не помічати.

Вихідним засобом художнього відтворення дійсності – є художній образ. Саме специфіка художнього образу дозволяє пояснити як силу впливів мистецтва на особистість, так і його основні функції.

Важливо зрозуміти художній образ як форму перетворення та творчого освоєння дійсності у формах людської уяви та ідеалізації людських переживань і вражень. Художній образ скоріше виражає дійсність у її людських вимірах, ніж відображає її саму по собі. Це дає підставу ученим говорити про образну мову мистецтва, необхідну йому для того, щоб втілювати і передавати людям певні ціннісно-пізнавальні уявлення, естетичні ідеї і ідеали.

Особливістю художнього образу є те, що в ньому не просто конструюються уявні моделі життя, а відтворюється повнота і виразність цього життя, перетвореного творчістю художника. Його своєрідність і відмінність від всіх інших форм відображення дійсності полягає в тому, що в художньому образі дійсність з'являється перед нами водночас як осмислений та чуттєво багатий світ. Це відбувається тому, що для справжнього художника важлива як сутність

об'єкту в його виявленні для людини, так і його неповторне, конкретне буття, його наочні властивості. Саме цим обумовлена та цілісна, синтетична дія художнього твору на людину, яка властива мистецтву.

На нашу думку, кожна особистість може активізувати свій творчий потенціал, свої приховані можливості. Творчість дає вихід потаємних, прихованих емоційних сплесків кожної особистості. Я відчуваю – я творю. Творча діяльність – процес створення нового, унікального, неповторного. Кожен день людина відчуває різноманітні, можливо, нові емоції для себе, але побачити їх і проявити іноді дуже складно в сучасному стрімкому суспільстві. Можемо припустити, що кожна особистість – це художник свого внутрішнього світу. Іноді ця картина насичена яскравими емоційними фарбами, а буває, що і кольорів не вистачає. Всю цю палітру емоційних сплесків людина може зобразити в простих малюнках, зображеннях, кресленнях і це буде творчий індивідуальний художній доробок особистості з її переживаннями, вкладанням внутрішнього значення у своє творіння. Припускаємо, що художні образи можуть народжуватися ставленням до предмету сприйняття, його оцінкою, емоційним відношенням до нього і не обов'язково мати художньо-естетичні властивості сприйняття дійсності та професійні здібності художника, головне – відчувати і не боятися проявляти почуттєві хвилі своєї душі. Творча людина – особистість, яка знає і відчуває себе, свою внутрішню емоційну сферу і довіряє їй, а художнє сприйняття, в цьому аспекті, допомагає людині наблизитися до таких методів самопізнання і усвідомлення себе.

Отже, одним з перспективних завдань сучасної освітньої практики виступає розвиток здатності до художнього сприйняття як необхідної умови забезпечення ефективності естетичного виховання і особистісного вдосконалення, підготовки до глибокого розуміння духовних цінностей, розвитку гармонійно-розвиненої особистості.

Література

1. Выготский Лев Семенович. Психология искусства. Анализ эстетической реакции. Изд. 5. Испр. и доп. Комментарии Вяч. Вс. Иванова и И.В. Пешкова. – М.: Лабиринт, 1997. – 416 с.
2. Мейлах Б.С. Процесс творчества и художественное восприятие/ Борис Соломонович Мейлах. – М.: Искусство, 1985. – 318с.
3. Саць Т. Студентське графіті як форма проекції безвідомого /Саць Т.// Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №1. – С.22-24
4. Якобсон П.М. Психология художественного восприятия/ Павел Максимович Якобсон. - М.: Искусство, 1964. - С.85.